

УЛОГА НАГРАДЕ И КАЗНЕ У ПОДСТИЦАЊУ ДАРОВИТИХ

Резиме: У раду се анализирају резултати истраживања перцепције награда и казни у подстицању даровитих ученика. Истраживање је реализовано на узорку ученика завршних разреда основних и средњих школа који имају изразиту способност у некој активности и ученика који немају изразите способности. Полазна хипотеза је заснована на досадшњим сазнањима да примјена различитих подстицаја може бити дјелотворна у постизању бољих резултата или кориговању неадекватних облика понашања. Другим ријечима, у истраживању се пошло од претпоставке да ће добијени резултати показати дјелотворност кориштених награда и примјењених казни у свакодневном раду, те да ће бити идентификовани најфреквентнији поступци наставника у постизању бољих резултата или кориговању неадекватних облика понашања код свих ученика, а посебно код даровитих. Таква очекивања заснована су на сазнањима да ефекти примјене различитих награда и казни могу варирати.

Кључне ријечи: награде и казне, подстицање даровитих, истраживање.

Уводне напомене

Питања подстицања даровитих су веома сложена и емпиријски недовољно провјеравана. При таквим констатацијама има се на уму да не постоји јединствено теоријско полазиште које би послужило као полазна основа и путоказ за практичне активности у подстицању даровитих. Наиме, у нама доступној литератури евидентно је постојање различитих концепција и дефиниција. Велики број дефиниција показује да се даровитост различито дефинише. Разлике су евидентне у објашњењу кључних појмова: даровите особе, даровито понашање и постигнућа даровитог (Максић, 2007). Те разлике произилазе, прије свега, из разлика међу психолошким системима у одређивању предмета психологије, гдје су још увијек евидентне разлике и тумачења између структуралиста (који наглашавају да је даровитост својство личности) и бихејвиориста (даровитост је манифестовано понашање).

На сложеност проблема утичу и досадашња сазнања која показују да је даровитост личности могуће проучавати са различитих аспеката: изучавати стваралачке производе, проучавати креативни процес, студирати личност стваралача, али и испитивати могућности васпитавања и подстицања понашања даровитих (Квашчев, 1976). Другим ријечима, сазнања показују да постоје разлике и у тумачењу да ли је даровитост универзалан феномен (који се манифестује кроз заједничка својства свих даровитих, без обзира у којој

¹ krnetad@teol.net

области се даровити испољавају), или је даровитост специфична и јединствена, те за сваку особу карактеристична и непоновљива. У том контексту евидентна је и дилема која се манифестује у томе да ли треба трагати за специфичним васпитним поступцима, тј. поступцима који би били карактеристични за поједине облике даровитости или трагати за универзалним васпитним поступцима који би били примјенљиви и дјелотворни за различите облике даровитости. Другим ријечима, дилема је да ли постојећи систем подстицања (награђивања и кажњавања у васпитно-образовном раду) диференцира даровите према специфичностима њихове даровитости или се примјењује универзално, уопштено, тј. без обзира на облик даровитости. То је једно од питања на које се жели дати одговор у овом истраживачком раду.

Осим недостатка јасних теоријских објашњења, евидентан је недостатак емпиријских налаза на којима би се заснивали дјелотворни поступци подстицања даровитих. Другим ријечима, евидентан је недостатак кохерентних студија, јасних теоријских објашњења и посебно поузданих практичних интерпретација примјерених нашим амбијенталним условима, нашем систему образовања и постојећој организацији васпитно-образовног рада. Извјесно је, наиме, да се у радовима који су доступни нашој стручној јавности, нуде тумачења различитих аспеката даровитости, од откривања и подстицања даровитих до њиховог положаја у друштву, али су умјесто практичних васпитних поступака и потребних појашњења изазивали више радозналости него конкретних рјешења. Посебно се осјећа недостатак сазнања о дјелотворности постојећих васпитних поступака (награда и казни), у практичним активностима родитеља и наставника при подстицању даровитих.

Полазне основе

У контексту анализирања улоге награде и казне у подстицању даровитих полази се од теорије поља, тј. од интеракције појединца са социјалном средином. Наиме, према теорији поља сви феномени су дио мреже интеракција појединца са социјалном средином, која се назива пољем. „Примарност се ставља на интерактивно својство поља – сви организми постоје у контексту околине с међусобним реципрочним утицајима једних на друге”, (Радионоу, 2013). Полази се од тога да се општи принципи понашања појединца у социјалној ситуацији могу примјењивати и у објашњавању понашања даровитих у социјалној ситуацији. Другим ријечима, социјална средина, различитим механизмима, дјелује на сваког појединца, моделујући притом његово понашање у складу са општеважећим нормама које су карактеристичне за ту социјалну средину², па тако дјелује и на даровите.

² Објашњавање понашања људи у социјалној ситуацији заснива се на психолошким сазнањима да код сваке личности постоје релативно трајни и стабилни парови са стабилним везама између латентних (унутрашњих) карактеристика (структуре) личности и њихових видљивих (спољних) манифестација. Пошто између вањског (видљивог) и унутрашњег (невидљивог) члана једног стабилног пара увијек постоји одређена повезаност (корелација), сматра се да је могуће (с извјесном дозом ризика) одређеним математичким поступцима и научним методама, на основу

У том контексту, имамо на уму бихејвиористичко схватање и тумачење да је понашање индивидуе у социјалној средини зависно од различитих утицаја који долазе из социјалне средине. Тако бихејвиористички оријентисани психолози (Кател, 1978) указују на значај социјалне средине за понашање појединца у социјалној средини и формулом исказују међузависност особина личности појединца и социјалне средине у манифестовању различитих облика понашања појединца у социјалној средини. На тај начин, сматрају да је могуће не само објашњавати природу понашања, предвидјети шта ће појединац учинити када се нађе у сличној социјалној ситуацији, него и моделовати (контролисати) понашање појединца у конкретној социјалној ситуацији. Такав приступ објашњењу понашања може се представити формулом:

$$R = f(S \bullet L)$$

гдје је:

- R = понашање или природа (снага) човјековог одговора у понашању, тј. оно како се појединац понаша;
- S = околност или ситуација у коју је стављен или у којој се појединац нашао;
- L = природа или структура његове личности;
- f = функција, тј. ознака која означава да понашање зависи од производа околности и природе личности.

Познато је да млади усвајају и манифестују облике понашања имитирајући понашање одраслих³, без обзира да ли је понашање одраслих просоцијално или асоцијално. Тако Џајлс (Џајлс, 2011) констатује да у социјалној средини млади користе *општи модел учења* на основу кога формирају *општи модел понашања*, као доминантан начин реаговања или рјешавања проблема у социјалној средини⁴. Ова сазнања су од непроцјењивог значаја за боље упознавање човјекове природе и за ефикасније подстицање развоја свих ученика па и даровитих.

Други битан аспект у приступу анализи улоге награде и казне у подстицању даровитих, односи се на потребу *сагледавања улоге шире и уже социјалне средине* у развоју свих чланова друштвене заједнице, па и

спољних манифестација, установити и унутрашње карактеристике личности, без обзира што се оне не могу директно опажати. Општи је закључак да је подстицањем спољних манифестација могуће обезбиједити подстицање и развој и унутрашњих карактеристика личности, иако се те карактеристике не могу опажати без одговарајућих инструмената. Могуће је, такође, на основу ових веза пратити промјене које настају у личности преко промјена које настају приликом њиховог понашања – испољавања: израз, покрет, боја, текст, говор, понашање. У васпитном раду ова сазнања су корисна зато што су вањски парови сваке појаве јасни, видљиви и могу се не само лако перципирати, већ и адекватно мјерити, док се о промјенама у унутрашњем дијелу парова може закључивати на основу промјена у понашању.

³ *Имитација* је облик психосоцијалне интеракције под којим се подразумева појава када један појединац реагује на исти или сличан начин као што је то учинио други појединац прије њега.

⁴ У социјалној психологији је доказано да на опажање карактеристика других утиче и *усмјереност организма*, као физиолошка и ментална усмјереност на одређену врсту дражи или објеката коју чине искуство и мотиви. О њиховом дејству на опажања и оцјењивања особа постоје бројни експерименти.

даровитих. Наиме, познато је да у социјалној средини на све појединце и групе, па и даровите, дјелују различити фактори који имају инхибирајући или подстицајни ефекат на бројне облике понашања, па и на испољавање даровитости⁵. Одавно је, наиме, познато да присутност других људи у обављању различитих активности може повољно или неповољно утицати на постигнуте резултате појединца. Присуство других за вријеме обављања активности може олакшавати и побољшавати, али и кочити и отежавати - инхибирати остваривање врхунских резултата и постизање бољег успјеха. Облици психосоцијалне интеракције који позитивно или негативно утичу на активност појединаца или група, тј. који појачавају или смањују учинак називају се фацитација и инхибиција. Фацитација и инхибиција дјелују на различите начине. Фацитација је такав облик психосоцијалне интеракције када присуство других појединаца или група изазива позитивне емоције, посебно олакшање и побољшава активност појединца, а инхибиција је облик интеракције када присуство других изазива негативне емоције, кочење и погоршавање у реализацији активности. Психолошки извори дјеловања фацитације и инхибиције су исти, јер су то два пола истог механизма, с тим што је инхибиција много неповољнија. У основи инхибиције је неповољно дјеловање емоција које могу, у мањој или већој мјери, да успоравају или да коче појединца у његовим активностима у присуству других појединаца.

Дјеловање емоција на активност других манифестује се као страх од неуспјеха или нада у постизање успјеха и задовољство постигнутим успјехом. С обзиром на то да емоције имају изражену могућност да мобилишу енергију у организму која је неопходна за остваривање успјеха, јасно је зашто присуство других доприноси ефикасности постизања бољих или лошијих резултата.

Јављање емоција у присуству других утиче на успјех или неуспјех у активностима које се одвијају пред другим лицима, јер појединац опажа да ће будући резултати бити видљиви код свих који прате те активности (јавни наступи, рад, спорт), а то доприноси поновном процјењивању властитих вриједности и повећања или губитка личног угледа у својим и у очима присутних. Зато се обавезно јављају емоције, а од других фактора зависи да ли ће бити доминантно позитивне и изазвати страх од неуспјеха или вјеру у успјех. Страх од неуспјеха изазива инхибицију, а вјера у успјех подстиче фацитацију.

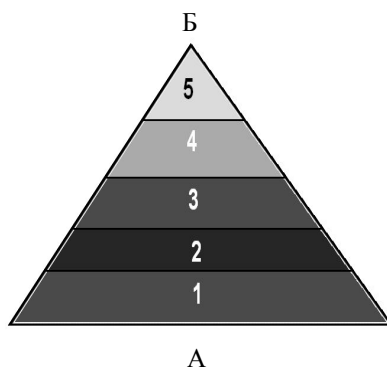
У том контексту при васпитном дјеловању у раду са даровитим треба имати на уму чињеницу да наведени облици психосоцијалне интеракције могу, у мањој или већој мјери, утицати на васпитне ефекте и васпитне утицаје моделовати према њиховом дјеловању. Интензитет и врсту васпитних поступака треба индивидуализовати и примјењивати примјерено личности даровитог ученика, а не уопштено, према неким типичним случајевима. Непримјерено је у васпитном раду примјењивати аверзивну мотивацију и

⁵ О различитим погледима на улогу награде и казне у васпитању „западњачке” и кинеске дјеце илустративно је прочитати књигу Ејми Чуа, (2011), *Бојни поклич мајке тигра*, Психологос институт, Нови Сад.

појачавати страх код ученика који су већ анксиозни, јер ће се таквим поступцима појачавати дјеловање инхибиције у појединачним активностима.

Осим наведеног такође је уочено да се смјер и интензитет подршке у развоју даровитих мијења током њиховог развоја, јер социјална средина реагује на различите начине на успјехе и неуспјехе појединаца. Уочено је да постоји склоност појединаца да своје неуспјехе објашњавају склопом неповољних социјалних околности и срединских утицаја, а успјехе својим личним особинама и властитом активностима, док, неуспјехе других претежно објашњавају структуром њихове личности и недовољним ангажовањем, а туђе успјехе чешће објашњавају дјеловањем повољних социјалних околности. Тако је евидентно да се лични успјех објашњава сопственим способностима, марљивошћу, радом, а неуспјех недостатком социјалне подршке или несретним околностима. С друге стране успјех других се објашњава подршком других или „добрим везама”, а неуспјех њиховим лошим знањем или недовољним ангажовањем.

Такођер је познато да је у нашем непосредном окружењу дјеловање срединских фактора недовољно испитано. Међутим, евидентно је да се дјеловање фактора контекста (који се манифестују као подршка или кочење), током развоја даровитих мијења, те да се дјеловање фактора подршке смањује током напредовања даровитих, а повећава дјеловање инхибиторних фактора. Генерално посматрано, може се констатовати тенденција неповољног тренда у подстицању даровитих, посебно у кључним етапама њиховог развоја и афирмације, како се то може сликовито видјети на следећем цртежу:

Ако се развој и напредовање појединца представи као развојни пут означен корацима или фазама од 1 до 5 на дужи АБ, фактори контекста налазе се у троуглу и изван троугла (поље), онда се може констатовати да су фактори подршке унутар троугла, док су инхибиторни фактори изван троугла. Како је простор у троуглу много мањи него простор изван троугла може се закључити да на развој појединца дјелује много више неповољних него повољних утицаја – фактора. Осим тога, на развојном путу појединац се суочава и са другим проблемима, јер се смањује дјеловање фактора подршке у односу на

инхибиторне факторе, како развој појединца прелази из фазе у фазу. Евидентно је да је на врху троугла много мање подршке или позитивних поткрепљивача, него у основи троугла. Другим ријечима, јасно је да се током развоја смањује дјеловање фактора подршке и подстицања, а повећава дјеловање неповољних (спољњих, инхибиторних) фактора из социјалне средине. Тако је на „врху каријере“ (поље број 5) много мање поткрепљивача него на почетку каријере (поље број 1), што значи да се појединац на врхунцу каријере најчешће налази сам са својим капацитетима, уз минималну или никакву подршку из окружења, али уз снажно дјеловање неповољних фактора из окружења, или из шире и уже социјалне средине. Евидентно је, дакле, да је много више социјалне подршке на нивоу раног развоја даровитих, тј. у периоду млађе школске доби и дјетињства, него касније. Искуство показује да се на млађем школском узрасту у подстицању даровитих више ангажује породица, школа и друштво у цјелини, док се касније, током развоја, позитивни подстицаји смањују и на „крају“ појединац остане сам са уским кругом сарадника, који су му помоћ и подршка у остваривању његових диспозиција. На тај начин се и објашњава велико осипање талената у различитим спортским, научним, умјетничким и другим областима.

Трећи битан аспект анализе проблема, улога награде и казне у подстицању даровитих, односи се на *дјелотворност постојећих система подстицања даровитих* у породици, школи и друштву, познатих као систем награда и казни у васпитно-образовном раду. Постојећи модел примјене васпитно-дисциплинских мјера у ВОР-у је заснован на концепцији позитивног (подстицајног) и негативног (инхибиторног) поткрепљења. Другим ријечима, систем је заснован на бихејвиористичкој концепцији учења и давању стимулуса од кога се очекује одређен, тј. адекватан одговор. Позитивни стимулуси (награде) би требало да произведу позитивне одговоре, тј. облике понашања, а негативни стимулуси (казне или васпитно-дисциплинске мјере) да изазову инхибицију или успоравање јављања неадекватних одговора или непожељних облика понашања. Очекује се да би сукцесивно давање или понављање адекватних стимулуса требало да повећа учесталост пожељних одговора и стварање навике, тј. завршетак процеса учења.

У том контексту награђивање је позитивно поткрепљење, које подстиче појединца да понавља понашање које је награђивано⁶. За те сврхе користе се различити стимулуси материјалне и нематеријалне природе, па се тако награде и казне најчешће сврставају у спољашње и унутрашње поткрепљиваче, према томе да ли подстичу унутрашњу (интринсичку)⁷ или спољашњу (екстинсичку) мотивацију. У практичној примјени овог модела

⁶ Послије јављања одређеног одговора његово даље опстајање зависи од поткрепљења или награђивања. Поткрепљењем се могу назвати сви они чиниоци који појачавају везу између датог одговора и одређеног знака. Основна претпоставка је да се поткрепљење одређеног одговора јавља једино у случају када је тај одговор имао за посљедицу редукцију нагона.

⁷ Интринсичка или интринзична мотивација (унутарња) – све оно што нас изнутра наводи на активност и одређује њен смјер, интензитет и трајање, а екстинсичка или екстринзична мотивација (ванска) је све оно што нас споља наводи на активност и одређује њен смјер, интензитет и трајање.

често се заборавља да психолози бихејвиористи указују и на процес гашења одговора⁸ (што је другачије од заборављања), ако се жељени, тј. научени одговор редовно не поткрепљује.

Досадашња сазнања и искуства у непосредном васпитно-образовном раду показују да је примјена поступака награђивања и кажњавања у васпитно-образовном раду веома шаблонизована, јер се награде и васпитно-дисциплинске мјере примјењују без провјеравања њихове дјелотворности у непосредној наставној пракси. У том смислу остају отворена многа питања на која би требало одговорити, а једно од битних је и да ли је такав систем подстицања задовољавајући, посебно у подстицању даровитих. Извјесно је, наиме, да такав систем има карактеристике универзалног система подстицања и да треба да функционише као антибиотици широког спектра, тј. да је довољно дјелотворан за задовољавање свих мотива, у свим облицима даровитости, код свих даровитих. А да ли је то тако?

Концепција истраживања

У последње вријеме успјешност средњошколаца, а посебно даровитих ученика, тема је бројних расправа, гдје се констатује да положај даровитих у друштву и школи није на адекватном нивоу, с обзиром на то да у нашем школском систему немамо изграђену традицију рада и напредовања даровитих, иако смо, с друге стране, суочени са потребама да се школе трансформишу и прилагоде новинама. У том смислу, неријетко се констатује да је кочница промјенама у организацији наставе још увек присутан остатак „старе свијести”, јер креатори промјена у образовању, на неки начин, робују традицији и имају тешкоће са прихватањем нових идеја.

Осим тога, може се констатовати да је давање похвала и награда и изрицање покуда и казни (дисциплинских мјера) у васпитно-образовном раду веома шаблонизовано, јер се награде и васпитно-дисциплинске мјере примјењују без провјеравања њихове дјелотворности у непосредној наставној пракси. Сматра се, наиме, да су додијелене награде или изречене казне саме по себи довољно ефикасне да то не треба провјеравати. Стога, ужи проблем овог истраживања се односи на сагледавање ставова даровитих ученика о дјелотворности награда и казни у васпитно-образовном раду. Другим ријечима, у раду су презентовани резултати о томе како даровити ученици перципирају дјелотворност награда и казни на њихову свијест о себи и њиховом школском постигнућу.

Како ово истраживање има трансверзални карактер, тј. како је засновано на индуктивном прикупљању података у одређеном временском периоду и како

⁸ Када се научени одговори понављају без награђивања, постоји тенденција прогресивног опадања јачине одговора, тј. гашења одговора. Познато је да се ненаграђени одговори елиминису у следећим покушајима. То, међутим није исто што и заборављање. Наиме, заборављање се јавља када одговори нису понављани у току дужег временског периода, а гашење када одговори нису праћени наградом. Јаче навике су отпорније на гашење од слабијих навика. Навика, као привремена S – R веза у случају одсутности поткрепљења слаби или се губи.

добијени резултати могу имати и практичне импликације, *циљ* истраживању је формулисан у смислу тражења одговора на питања: а) да ли је положај даровитих у друштву и школи другачији од осталих и б) да ли постоје разлике у перцепцији дјелотворности додијељених похвала и награда и изречених покуда и казни (дисциплинских мјера) у непосредном васпитно-образовном раду.

У тако конципираном истраживању пошло се од *хипотезе* да је положај даровитих у школи и друштву значајно повољнији од положаја осталих ученика и грађана, али и да се могу очекивати разлике у процјени дјелотворности примјењених награда и изречених казни у васпитно-образовном раду, тј да се у васпитно-образовном раду могу очекивати дјелотворнији резултати ангажовања ученика примјеном адекватних похвала и награда него изрицањем покуда и казни.

Узорак овог истраживања сачињава 798 ученика средњих школа са подручја Републике Српске, који су подијељени у два подузорка: а) узорак даровитих и б) узорак осталих ученика. У подузорак даровитих ($N = 158$) ученика класификовани су сви ученици средњих умјетничких школа и ученици из других средњих школа који показују изражен степен даровитости у некој области или који су учествовали на такмичењима регионалног, савезног или вишег нивоа. Други подузорак сачињавају ученици који похађају остале стручне и техничке школе и гимназије ($N = 640$), али који се нису изјаснили да имају изражену способност у некој области, нити су учествовали на такмичењима.

На основу увида у тако структуриран узорак може се констатовати да је узорак вишеетапни, пригодни са елементима случајног избора, те да се, за истраживање корелационог типа, може посматрати као адекватан и репрезентативан. Из наведеног слиједи, да добијени резултати, као и закључци изведени на основу њих, могу бити поуздани, те да се изведене генерализације могу сматрати научно објективним.

Истраживање је реализовано као трансферзално истраживање, што другим ријечима значи да истраживање показује снимак стања испитиваних карактеристика испитаника у одређеном временском периоду. За те потребе кориштена је *сервеј метода*, као основна метода, комбинована са методом теоријске анализе и методом компарације. За прикупљање података кориштен је Упитник за ученике и Скала за испитивање перцепције дјелотворности награда и казни.

Перцепција положаја даровитих у друштву и у школи

Један од битних аспеката овог рада је испитивање перцепције ученика о положају даровитих у друштву и школи. Наиме, сматрамо да перцепција положаја даровитих у друштву и школи коју имају ученици у најширем значењу може да укаже како на општу атмосферу која превладава у друштву о даровитим, па и на социјалну атмосферу у којој даровити живе и раде. У том контексту полазимо од претпоставке да ће ученици положај даровитих у

друштву и у школи перципирати као много повољнији у односу на друге. Овако конципирана претпоставка је заснована на очекивању да ученици који најчешће живе у тешким социо-економским условима статус даровитих виде као повољнији из простог разлога што у афирмацији даровитих сународника могу очекивати побољшање свог положаја и друштвено-економског статуса.

Добијени резултати перцепције положаја даровитих у друштву ученика показује да су полазне претпоставке биле углавном неосноване. Наиме, одговори на питање *Какав је у нашем друштву положај надарених?* показују да већина испитаника опажа да даровити живе исто као и остали грађани, како се изјаснило 74,33 одсто анкетираних ученика, док се 20,32% ученика изјаснило да даровити имају бољи положај од осталих грађана, а само 3,74% ученика се изјаснило да имају лошији положај од осталих грађана. Овако дистрибуирани резултати перцепције положаја даровитих у друштву указују на општу атмосферу која влада у друштву према даровитим, јер је општа сагласност да даровити живе исто као и остали грађани, што, другим ријечима, значи да немају посебну друштвену подршку и да су препуштени сами себи и својој снажљивости, та да се суочавају са различитим и многобројним тешкоћама као и остали грађани. Другим ријечима, резултати показују одсуство систематске друштвене подршке развоју даровитих.

На овакве закључке упућују и одговори ученика на питање *Да ли се у друштву поклања довољно пажње надареним ученицима?*, јер код ученика доминирају одговори *нисам сигуран* (58,92%), затим слиједе они ученици који одговарају да се *не поклања* довољно пажње даровитим (27,81%) и 12,29% ученика који су одговорили позитивно. Другим ријечима, анализа тако дистрибуираних одговора показује да није потврђена наша полазна претпоставка, јер је евидентно да даровити ученици, по општем увјерењу других ученика, немају довољно пажње нити подршке у друштву.

На сличне закључке упућују и одговори ученика на питање: *Колико се у вашој школи поклања пажње и пружа подршке надареним ученицима?*, јер је евидентно да код ученика превладавају амбивалентни ставови *не могу да процијеним*, како се изјаснило 39,04% анкетираних ученика, док 35,83% ученика опажа да се *мало* пажње и подршке у школи поклања даровитим ученицима, а 21,93% ученика сматра да се у школи даровитим ученицима поклања *много* и *веома много* пажње. Овако дистрибуирани резултати процјене подршке надареним ученицима у школи упућују на општи закључак да се положај даровитих у друштву и школи не разликује у значајнијој мјери од положаја осталих грађана и ученика, те да у социјалном окружењу не влада повољна атмосфера према даровитим појединцима у друштву, као ни према надареним ученицима у школи.

У прилог таквих констатација су и резултати истраживања социјалне блискости-дистанце према даровитим, које је добио Крнета (Крнета, 2009) гдје је утврђено да постоји социјална дистанца вршњака према даровитима⁹.

⁹ У том смислу и Кеџмановић (Кеџмановић, 1973), објашњава да неконформистичко понашање (карактеристично за понашање даровитих) често одудара од очекиваног (политичког, економског,

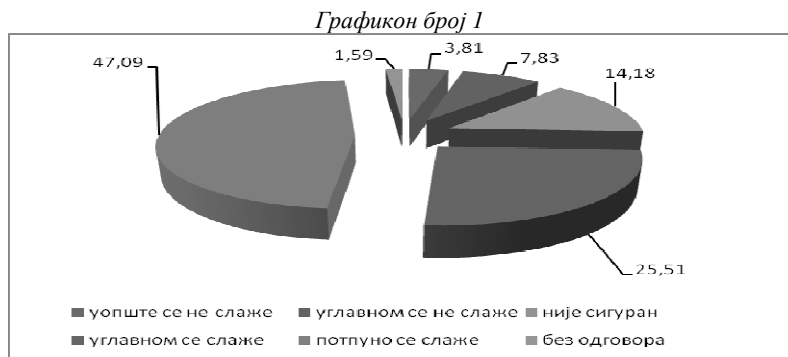
Наиме, одговори на питање *Да ли је спреман-на да ступи у брак са даровитим?*, показују да велики проценат ученика не би желио да ступи у брак са даровитим, како се изјаснило 40,64% анкетираних ученика; да се 33,15% ученика двоуми (јер није сигурно да ли би ступило у брак са даровитим или не би), а само сваки пети ученик, тј. 20,85% се изјаснило да би ступило у брак са даровитим.

Мишљења ученика су подијељена и у одговорима на питање *Ко би у нашем друштву требао да пружи подршку развоју младих талената*. Ипак, највећи проценат ученика перципира да би то требало бити Министарство просвјете – 35,18%, затим школе и факултети – 25,00%; породица – 17,59%; да се свако брине за себе процјењује 9,26%; приватне фирме и предузећа 4,63%; неко други – 6,48%.

Општи закључак јесте да социјално окружење није подстицајно за развој даровитости, те да такви резултати поткрепљују полазну констатацију о дјеловању подстицајних и инхибиторних фактора на развој и афирмацију даровитих у социјалном окружењу.

Перцепција дјелотворности додијељених награда и изречених казни

У таквом социјалном контексту испитане су и перцепције даровитих о дјелотворности додијељених награда и изречених казни на развој даровитих. Другим ријечима, перцепција дјелотворности додијељених награда и изречених казни, тј. перцепција њиховој ефикасности на сопствено понашање, анализирана је на основу њиховог личног искуства и у реалним школским условима, гдје се васпитно-дисциплинске мјере изричу ученицима у складу са постојећим школским прописима. На тврдњу *Похвале и награде дају боље ефекте него укори и казне*, добијени су одговори који су представљени на следећем графикану.

идеолошког, естетског...) клишеа и да се квалификује као девијантно понашање и неријетко буде изложено социјалним притисцима и санкцијама.

Анализа тако представљених резултата показује да се двије трећине или 72,60% анкетираних ученика слаже са наведеном тврдњом, а само десети дио или 11,64% да се не слаже са таквим констатацијама, док се 14,18% двоуми, тј. није сигурно да ли похвале и награде дају боље ефекте у васпитно-образовном раду него укори и казне. Другим ријечима, ученици у великом проценту перципирају већу ефикасност награда у васпитно-образовном раду.

Интересантно је, међутим, уочити да постоји незнатна разлика у перцепцији дјелотворности награда и казни у васпитно-образовном раду, између даровитих и осталих ученика, како се то може видјети из резултата који су представљени у табели број 1 и на графинуу број 2.

Табела број 1

ученици	Похвале и награде дају боље ефекте него укори и казне					Σ
	уопште се не слаже	углавном се не слаже	није сигуран	углавном се слаже	потпуно се слаже	
даровити	2	4	27	36	81	150
	1.33	2.67	18.00	24.00	54.00	
остали	25	57	90	150	310	632
	3.96	9.02	14.24	23.73	49.05	
Total	27	61	117	186	391	782
	3.45	7.80	14.96	23.79	50.00	

Pearson Chi-square: 10.4283, df=4, p=.033818

Графикон број 2

Увид у тако представљене резултате показује да постоје разлике између даровитих и осталих ученика у перцепцији дјелотворности награда и казни. Те разлике су и статистички значајне на нивоу 0,05, јер је добијени χ^2 , уз 4 степена слободe, статистички значајан на нивоу 0,05 (Pearson Chi-square: 6.20654, df=4, p=.184274). Та разлика је већа у подручју резултата којима се исказује неслагање са таквим констатацијама, него у подручју резултата слагања. Евидентно је, наиме, да је мањи проценат даровитих него осталих

ученика који се не слаже са том тврдњом (4,00% према 12,98%). С друге стране нешто је већи проценат даровитих (78,00%) него осталих ученика (72,78%) који се слаже са том тврдњом. Другим ријечима, даровити ученици у нешто већем проценту перципирају да похвале и награде дају боље ефекте у васпитно-образовном раду него укори и казне.

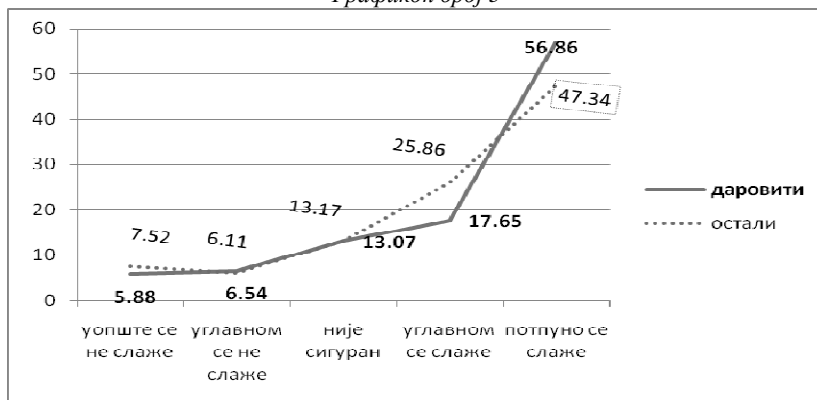
Осим тога, анализирана су и лична искуства ученика у перцепцији дјелотворности награда и казни, те утврђене сличности и разлике у њиховим перцепцијама о дјелотворности награда и казни на личност ученика. Тако су на тврдњу *Награде на мене боље утичу него казне*, добијени резултати који су представљени у табели број 2 и на графикону број 3.

Табела број 2

ученици	Награде на мене боље утичу него казне.					Σ
	уопште се не слаже	углавном се не слаже	није сигуран	углавном се слаже	потпуно се слаже	
даровити	9	10	20	27	87	153
	5.88	6.54	13.07	17.65	56.86	
остали	48	39	84	165	302	638
	7.52	6.11	13.17	25.86	47.34	
Total	57	49	104	192	389	791
	7.21	6.19	13.15	24.27	49.18	

Pearson Chi-square: 6.20654, df=4, p=.184274

Графикон број 3

Увид у тако дистрибуиране резултате показује да нису утврђене значајније разлике у перцепцији дјелотворности награда и казни на сопствену личност између даровитих и осталих ученика. На такве закључке упућује и добијени χ^2 , који није статистички значајан ни на једном од уобичајених нивоа значајности који се примјењује у емпиријским истраживањима (Pearson Chi-square: 6.20654, df=4, p=.184274).

На тај начин се може извести закључак да анализирани резултати перцепције свих ученика (даровитих и осталих) о дјелотворности награда и

казни у васпитно-образовном раду иду у прилог потврди полазне хипотезе да се у васпитно-образовном раду могу очекивати дјелотворнији резултати ангажовања ученика примјеном адекватних награда него изрицањем покуда и казни.

Умјесто закључка

При анализи улоге награда и казни у подстицању даровитих пошло се од сазнања да је то веома комплексан и недовољно истражен феномен, те да су још увијек отворена бројна питања о, како о природи даровитости, тако и о дјелотворности примјењиваних похвала и награда и изречених покуда и казни. У том контексту евидентно је да дјелотворност награда и казни не зависи само од особина личности даровитих него у великој мјери зависи од интеракције личности са социјалном средином. Из конкретне интеракције појединца и социјалне средине произилазе различити исходи, јер фактори уже и шире социјалне средине могу дјеловати стимулативно или инхибирајуће.

На такве закључке упућују и добијени резултати самосталног истраживања. Према тим резултатима може се констатовати да на овим просторима социјална атмосфера није подстицајна за развој даровитих, јер је евидентно да даровити имају исти статус у друштву као и остали грађани, што, другим ријечима значи да превладава атмосфера недостатка системске помоћи и друштвене подршке развоју даровитих. Осим тога, ни положај даровитих у школи се не разликује од положаја осталих ученика, што упућује на закључак да је развој даровитих најчешће препуштен њима самима и њиховим најближим, јер нису у функцији институционална рјешења подстицања и развоја даровитих.

Осим тога, евидентно је да је примјена поступака награђивања и кажњавања у васпитно-образовном раду углавном шаблонизована, јер се примјењивање универзалних васпитно-дисциплинских мјера обавља по моделу поткрепљења пожељног понашања за све даровите ученике, без диференцираног приступа. Извјесно је да такав приступ не даје задовољавајуће ефекте и да није довољно дјелотворан, те би требало трагати за специфичним васпитним поступцима, тј. поступцима који би били примјењивани као дјелотворнији за различите облике даровитости.

Литература:

- Дунђеровић, Р., Машнић, Ј. (2013), *Мотивација постигнућа у организацијама*, Филозофски факултет, Никшић.
- Квашчев, Р. (1971), *Развијање стваралачких способности код ученика*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, СРС.
- Квашчев, Р. (1975), *Подстицање и развијање стваралачког понашања личности*, Свјетлост, Сарајево.
- Квашчев, Р. (1976), *Психологија стваралаштва*, БИГЗ, Београд.
- Квашчев, Р., Радовановић, В. (1977), „Утицај способности, сложаја личности и

- мотивације на успјех у школском учењу”, *Психологија бр. 1*, Београд.
- Квашчев, Р., Ђурић, Ђ., Кркљуш, С. (1989): *Способности, особине личности и успех ученика*, Институт за педагогију Филозофског факултета, Нови Сад.
 - Кеџмановић, Д. (1973), *Између нормалног и патолошког*, Посебно издање часописа „Идеје”, Београд.
 - Крнета, Д., Крнета, Љ. (2006), „Даровити у очима других”, Зборник 11. округлог стола *Даровити и одрасли*, Виша школа за образовање васпитача, Вршац – Темишвар.
 - Крнета, Д. (2009), „Компаративна анализа социјалне прихваћености надарених ученика и ученика са тешкоћама у развоју”, саопштење на научном скупу *Интердисциплинарност и јединство савремене науке*, Филозофском факултету, Пале.
 - Крнета, Љ. (2013), *Личност ученика и радна ефикасност наставника*, Графид, Бањалука.
 - Лалић-Вучетић, Н. (2007), *Подстицање ученика похвалом и наградом*, Институт за педагошка истраживања, Београд.
 - Максић, С. Б. (2007), *Даровито дете у школи*, Завод за уџбенике, Београд.
 - Радионов, Т. (2013), *Геиталт терапија*, Наклада Слап, Јастребарско.
 - Џајлс, Д. (2011), *Психологија медија*, СЛЮ, Београд.
 - Шверко, Б. (2012), *Људски потенцијали*, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб.

Dragoljub Krneta, PhD
Filozofski Fakultet, Pale
krnetad@teol.net

ROLE OF REWARD AND PUNISHMENT IN ENCOURAGING GIFTED CHILDREN

This paper analyses the results of the research of perception of rewards and punishments to encourage gifted students. The survey was conducted on a sample of students in their final year of primary and secondary schools which have high abilities in some activity and students who do not have high abilities. The premise is based on the current knowledge that different incentives can be effective for achieving better results or correcting inappropriate behavior. In other words, the research is based on the assumption that the obtained results are likely to demonstrate the effectiveness of rewards and penalties applied in everyday work, and that will identify the most frequent methods used by teachers in achieving better results or correcting inappropriate behavior for all students and especially for the gifted. These expectations are based on the knowledge that the effects of the different rewards and punishments can vary.

Keywords: reward and punishment, encouraging gifted, research.